

хореографічні дисципліни, професійна культура майбутнього вчителя, педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HONCHARENKO Ivan Serhiiovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Management of Education Volodymyr

Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: physical culture and sports, choreographic disciplines, professional culture of the future teacher, pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021 р.

УДК 371.132:37.035.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-204-208

ДУДОВА Діна Олександрівна – викладач Морського фахового коледжу, Херсонська державна морська академія
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9630-2203>
e-mail: alikka@ukr.net

**СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розбудова України як незалежної, суверенної держави вимагає виховання громадянина-патріота, здатного жити й працювати в умовах демократії, забезпечувати соборність України, відчувати постійну відповідальність за себе, свій народ, країну, прагнути здійснити реальний внесок у реформаторські процеси. Про це свідчать офіційно-нормативні документи: «Національна доктрина розвитку освіти», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI сторіччя)», «Про громадянство України» тощо.

Розвиток патріотичних якостей в сучасному виховному процесі має надзвичайно важливе значення. Головною запорукою процвітання держави є національно-патріотичне виховання молоді загалом і фахівців морської галузі зокрема.

На сьогодні головною метою закладів освіти є формування й розвиток всебічно розвинутої, свідомої особистості з чіткою життєвою позицією, готової зробити гідний вибір свого майбутнього, стати справжнім патріотом власної країни. Найважливішою метою закладів освіти є виховання людини-патріота, що поважає свій народ, звичаї та традиції, сформовані минулими поколіннями. Сучасними педагогами створюються сприятливі умови для розвитку патріотичних якостей як пріоритетної сфери соціального життя країни [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади національно-патріотичної свідомості майбутніх фахівців, патріотичних якостей, громадянського виховання, громадянської відповідальності молоді обґрунтовано в працях Б. Ананьєва, І. Беха, Г. Білонової, Л. Божович, Р. Гурової, М. Євтуха,

П. Ігнатенка, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.

Мета статті – проаналізувати структуру національно-патріотичної свідомості майбутніх фахівців морської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо структуру національної свідомості і патріотизму фахівців морської галузі.

Національна свідомість є складною системою духовних феноменів та їх утворень, що сформувалися у процесі історичного розвитку нації і відображають основні засади її буття та розвитку [9]. Науковці, характеризуючи феномен національної свідомості з різних підходів (філософських, психологічних, історичних, суспільно-політичних тощо), виділяють у її структурі низку компонентів.

Характеризуючи національні цінності як складник національної свідомості, погоджуємось, що «національні цінності представляють ядро національного світогляду». До національних цінностей автор відносить історичну пам'ять, українську ідею, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, любов до рідної культури та української мови, пошану до національних символів, самопожертву в боротьбі за свободу нації, толерантне ставлення до інших націй, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, почуття гумору, любов до праці [4].

На думку В. Соколової, національна свідомість – це складна система явищ націогенезу в духовній сфері, яка відображає центральні положення, характерологічні розбіжності буття та розвитку кожної нації. Проявами національної свідомості є такі феномени: національний характер; національна ідея; національна ідентичність;

національна самосвідомість. Варто зазначити, що дослідниця до складу національної свідомості долучає національну самосвідомість. Основою для становлення як національної свідомості, так і національної самосвідомості В. Соколова вбачає у взаємній пов'язаності цінностей та ідеалів конкретної нації, настанов, менталітету та етнонаціональних стереотипів. Ці ж фактори є визначальними у формуванні національного характеру та етнічної ідентичності [11].

Науковці, які досліджували проблему формування національної свідомості особистості, ґрунтовно аналізують структуру національної самосвідомості. Так М. Боришевський, досліджуючи зміст національної свідомості й самосвідомості, виділяє такі елементи [6; 7]:

- національну ідентифікацію (усвідомлення людиною своєї належності до певного етносу, нації, усвідомлення своєї близькості з нацією, спорідненості із нею);

- знання типових особливостей, рис тієї національної спільноти, з якою дана особистість себе ідентифікує (очевидним є той факт, що специфічні риси власної нації усвідомлюються тим виразніше, чим повнішими є знання про особливості інших, чужих національних спільнот, саме тому поєднання інтересу до особливостей своєї нації з інтересом до характерних відмінностей інших національних спільнот є явищем цілком природним і притаманним особистості із високорозвинутою національною самосвідомістю);

- усвідомлене ставлення до історичного минулого, сучасного та майбутнього свого етносу чи нації (особистість, яка не виявляє інтересу до національної історії, як правило, дуже скептично ставиться до своєї нації, не бачить перспектив її розвитку, не вірить у майбутнє нації);

- чіткі уявлення про територіальну спільність нації (такі уявлення відіграють особливу, зазвичай провідну роль у формуванні прив'язаності до рідного краю, рідної землі та безпосередньо впливають на становлення патріотичних почуттів особистості, любові до своєї Батьківщини);

- усвідомлення, позитивне ставлення до духовних та матеріальних цінностей нації, стійка потреба у тому, щоб збагачувати такі цінності особистою працею, реальною поведінкою, своєю життєдіяльністю.

Досліджуючи теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді, В. Борисов дає таке визначення поняттю «національна самосвідомість особистості». Національна самосвідомість особистості – це сукупність таких елементів:

усвідомлення особливостей національної культури своєї нації; усвідомлення психологічних особливостей своєї нації; усвідомлення тотожності зі своєю нацією; усвідомлення власних психологічних особливостей; усвідомлення себе суб'єктом своєї національної спільноти; соціально-моральна самооцінка національного, що знаходяться у відношеннях і зв'язках всіх вищезгаданих елементів між собою, які утворюють тим самим певну єдність, яка спрямовує всі аспекти внутрішнього життя та керує виявами його в діяльності та стосунках з оточенням [5].

З урахуванням системного підходу до проблеми психології самосвідомості В. Борисов виділяє такі компоненти національної самосвідомості [3]:

- усвідомлення особливостей національної культури своєї нації;

- усвідомлення психологічних особливостей своєї нації;

- усвідомлення тотожності зі своєю нацією;

- усвідомлення власних психологічних особливостей;

- усвідомлення себе суб'єктом своєї національної спільноти;

- соціально-моральна самооцінка національного.

У трьох складниках окреслює структуру національної самосвідомості О. Барканова. Перша – когнітивна, що обумовлена обізнаністю особистості в культурному та повсякденному житті своєї та інших націй, цінностях та інтересах, національному характері, специфіці поведінки в конкретних ситуаціях. Таке національне самопізнання призводить до формування в індивіда національного самовизначення та ідентифікації. Наступним компонентом національної свідомості є афективний. Проявом цієї складової може бути емоційно-оцінне сприйняття особистістю не лише себе, а й людей, що належать до інших націй. Дослідниця наводить три типи такого ставлення: позитивне, негативне та амбівалентне. Остання діяльна складова обумовлена такими поняттями як антагонізм, конформізм, уникнення, співробітництво, тобто специфікою поведінки особистості і її ставлення до взаємодії та спілкування з представниками інших націй чи їх культурою [1].

М. Шугай у структурі національної самосвідомості передбачає три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний і регулятивний. Когнітивний компонент передбачає знання та уявлення особистості про етнокультурні та етнопсихологічні особливі ознаки своєї нації. Емоційно-

ціннісний компонент зумовлений етнокультурною, етнопсихологічною мотивацією та потребами індивіда, а регулятивний – такою усвідомленою реалізацією себе, яка свідчила б про належність до конкретної нації.

Для з'ясування сутності національно-патріотичної свідомості також доцільно проаналізувати структуру патріотизму як складної інтегрованої системи патріотичних якостей духовно-морального, емоційно-почуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру.

О. Стьопіна, виходячи з розуміння поняття «патріотизм» як складної інтегрованої системи якостей духовно-морального, емоційно-чуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру, визначила у його структурі такі компоненти:

– духовно-моральний (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом);

– когнітивний (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість);

– ціннісний (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм);

– діяльнісний (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо);

– ідентифікаційний: етнічна самоідентифікація (толерантне ставлення до представників інших народів на основі позитивної етнічної самоідентифікації); національна ідентифікація (національна гідність, відчуття своєї приналежності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників); громадянськість (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків) [12].

У структурі особистості, на думку Ю. Зубцової, тісно пов'язані три групи патріотичних якостей:

– якості, що характеризують ціннісне ставлення особистості до своєї сім'ї, родини;

– якості, що визначають моральне ставлення до людей, толерантне ставлення до інших культур та націй;

– якості, що характеризують ставлення до своєї країни, рідного краю.

Базовими патріотичними якостями Ю. Зубцова вважає любов і повагу до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід; ціннісне ставлення до Батьківщини, рідного краю; толерантне ставлення до людей інших національностей, шанобливе ставлення до їхньої культури та традицій; усвідомлення

себе частиною українського народу [8].

На думку вченого А. Березіна, «патріотизм» як досить складне, багатозначне поняття, що складається з таких компонентів:

– когнітивний (цінності патріотичного спрямування, у яких акумулюються знання про державу, народ, його історію та сучасність та визначається розумінням атрибутів власної держави, своїх прав і обов'язків, переконанням у розвитку України як демократичної держави та розумінням важливості саморозвитку для вслякого сприяння зміцненню державності й суспільного добробуту);

– етноідентифікаційний (досвід ідентифікації особистості з етносом, його традиціями й культурою та виявляється у здатності включатися в діяльність, спрямовану на пізнання культури й традицій народу для збереження цих надбань для майбутніх поколінь);

– емоційно-мотиваційний (почуття, переживання, потреби, мотиви патріотичного спрямування);

– практичний (предметно-перетворювальні уміння та вміння суб'єкт-суб'єктної взаємодії як основи патріотичних навичок) [2].

З огляду на сутність поняття «національно-патріотична свідомість майбутніх фахівців морської галузі», з урахуванням підходів науковців до структури патріотизму, ми виділили такі компоненти національно-патріотичної свідомості: патріотично-спрямована активність, національно-патріотичний світогляд, патріотична діяльність.

Патріотично-спрямована активність національно-патріотичної свідомості передбачає наявність у майбутніх фахівців морської галузі соціально значущих (гідно виконувати свій громадянський обов'язок) та особистісних мотивів. Цей компонент ґрунтується на гуманістичному світогляді, оскільки його основою є любов і пошана до Батьківщини – почуття, які формуються з дитинства впродовж життя людини, і охоплює стійкі оцінювальні ставлення і судження, систему демократичних, моральних, гуманістичних цінностей. Ми цілком погоджуємося з думкою В. Мірошніченко, що мотиваційний компонент є основою національно-патріотичної свідомості курсанта морського коледжу [10]. Мотиваційний компонент характеризує такі риси особистості як рівень патріотичної спрямованості особистості; ціннісні орієнтації, що визначаються духовно-моральними і соціально-значимими потребами та сприяють цілеспрямованому формуванню майбутнього

фахівця морської галузі як громадянина-патріота України; усвідомлення національної належності, любов до рідної землі, народу, повага до історичного минулого країни; моральна готовність до захисту Батьківщини.

Національно-патріотичний світогляд національно-патріотичної свідомості майбутніх фахівців морської галузі характеризує патріотично орієнтовані знання та уявлення, що є основою розуміння патріотизму і самовизначення майбутнього фахівця морської галузі як суб'єкта соціально значимої діяльності, що здійснюється на благо Батьківщини; поняття і судження, що необхідні для формування активної особистості з науковим світоглядом і високим моральним потенціалом. Цей компонент відображає знання з історії України, української мови, української культури та традицій; знання про державні символи, патріотичні свята і традиції, людину як захисника Вітчизни, моральний обов'язок захисту Батьківщини тощо. Когнітивний компонент формується у процесі засвоєння патріотичних цінностей (загальнолюдських, морально-гуманістичних, суспільно-громадянських, конституційно-державних, професійних, культурних тощо) та оволодіння цілісними знаннями про Україну, зокрема з історії, географії, української мови, культури, права, моралі, екології та ін.

Патріотична діяльність національно-патріотичної свідомості відображає якості особистості, що проявляються на поведінковому рівні. До таких якостей ми відносимо здатність майбутніх фахівців морської галузі до патріотичної самореалізації, здійснення патріотичних вчинків, активної патріотичної діяльності; здатність діяти згідно з ціннісними орієнтаціями і патріотичною позицією. Також компонент визначає здатність і готовність курсантів до самореалізації як громадянина-патріота Вітчизни в одній чи декількох сферах соціально значимої діяльності. Цей компонент формується під час участі курсантів у підготовці і проведенні виховних заходів патріотичного змісту, у діяльності патріотичного характеру, а також у процесі самоосвіти і самовиховання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянувши структуру національної свідомості і патріотизму фахівців морської галузі, нами виокремлено національну свідомість як складну систему духовних феноменів та їх утворень, що сформувалися у процесі історичного розвитку нації і відображають основні засади її буття та розвитку Національно-патріотичне виховання – це систематична і цілеспрямована діяльність суб'єктів навчального закладу професійної

освіти, державних установ і громадських організацій з формування патріотичної свідомості на основі відчуття вірності Вітчизні і готовності до виконання громадянського обов'язку, конституційних обов'язків по захисту інтересів Батьківщини.

Перспективами подальших розвідок напрямку буде з'ясування проблеми реалізації гендерного підходу до процесу національно-патріотичного виховання курсантів морського коледжу, інтеграції змісту навчального та виховного процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барканова О. В. (2006). Динамика національного самосознання личности в период ранней юности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / О. В. Барканова. Красноярск. 194 с.
2. Березін А. М. (2007). Психологічні чинники формування національної свідомості. К. : Практична психологія та соціальна робота, 56 с.
3. Борисов В. В. (2001). Понятійно-термінологічний сенс національної самосвідомості. Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. К. : НПУ, С. 40–48.
4. Борисов В. В. (2005). Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді / дис... док. пед. наук : 19.00.07. Київ, 529 с.
5. Борисов В. В. (2003). Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості: Монографія. Краматорськ. 518 с.
6. Боришевський М. Й. (2003). Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. К. : Український центр політичного менеджменту, С. 138–144.
7. Боришевський М. Й. (2000). Виховання національної самосвідомості молоді – актуальна проблема педагогічної науки. Теоретико-методологічні засади ідей народної і наукової педагогіки у вихованні дітей та молоді / За заг. ред. Кононенка В. І. та Скульського Р. П. Івано-Франківськ, С. 22–27.
8. Зубцова Ю. Є. (2012). Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї. Автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.07. К. 21.
9. Кресіна І. (1998). Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування. Нова політика. № 3. С. 12–14.
10. Мірошніченко В. І. (2012). Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 376 с.
11. Соколова В. Ф. (2005). Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : дис... канд. психол. наук : 19.00.07. К. 196.

12. Ст'опіна О. Г. (2007). Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва. Автореф. канд. пед. наук. Луганськ. 23.

REFERENCES

1. Barkanova, O. V. (2006). *Dynamyka natsional'noho samosoznannya lychnosti v peryod ranney yunosti*. [Dynamics of national self-consciousness of the person in the period of early youth]. Krasnoyarsk.
2. Berezin, A. M. (2007). *Psykhologichni chynnyky formuvannya natsional'noyi svidomosti*. [Psychological factors in the formation of national consciousness]. Kyiv.
3. Borysov, V. V. (2001). *Ponyatiyno-terminologichnyy sens natsional'noyi samosvidomosti*. [Conceptual and terminological meaning of national self-consciousness]. Kyiv.
4. Borysov, V. V. (2005). *Teoretyko-metodologichni zasady formuvannya natsional'noyi samosvidomosti uchnivs'koyi ta student-s'koyi molodi*. [Theoretical and methodological principles of formation of national self-consciousness of pupils and students]. Kyiv.
5. Borysov V. V. (2003) *Teoretyko-metodologichni osnovy formuvannya natsional'noyi samosvidomosti* [Theoretical and methodological bases of formation of national self-consciousness]. Kramators'k.
6. Boryshevs'kyu, M. Y. (2003). *Natsional'na samosvidomist' ta identyfikatsiya hromadyan yak chynnyk demokratychnykh peretvoren' v ukrayins'komu suspil'stvi*. *Sotsial'no-psykhologichnyy vymir demokratychnykh peretvoren' v Ukraini*. [National self-consciousness and identification of citizens as a factor of democratic change in Ukrainian society]. Kyiv.
7. Boryshevs'kyu, M. Y. (2000). *Vykhovannya natsional'noyi samosvidomosti molodi – aktual'na problema pedahohichnoyi nauky*. [Education of national self-consciousness of youth is an urgent

problem of pedagogical science]. Ivano-Frankivs'k.

8. Zubtsova, YU. YE. (2012). *Formuvannya patriotychnykh yakostey molodshykh shkolyariv u vzayemodiyi shkoly ta sim'yi*. [Formation of patriotic qualities of junior schoolchildren in the interaction of school and family].

9. Kresina, I. (1998). *Natsional'na svidomist': sutnist', osnovni skladovi ta rivni funktsionuvannya*. [National consciousness: essence, main components and levels of functioning].

10. Miroshnichenko, V. I. (2012). *Systema patriotychnoho vykhovanya maybutnikh ofitseriv-prykordonnnykiv*. [The system of patriotic education of future border officers: a monograph]. Khmel'nyts'kyu.

11. Sokolova, V. F. (2005). *Psykhologichni osoblyvosti rozvytku natsional'noyi samosvidomosti student-s'koyi molodi zasobamy ukrayins'koyi literatury*. [Psychological features of the development of national self-consciousness of student youth by means of Ukrainian literature]. Kyiv.

12. St'opina, O. H. (2007). *Vykhovannya patriotyizmu u student-s'koyi molodi zasobamy mystetstva*. [Education of patriotism in student youth by means of art]. Luhans'k.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУДОВА Діна Олександрівна – викладач Морського фахового коледжу, Херсонська державна морська академія.

Наукові інтереси: національно-патріотичне виховання молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUDOVA Dina Oleksandrivna – teacher of the Maritime Vocational College, Kherson State Maritime Academy.

Circle of scientific interests: national-patriotic education of youth.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021 р.

УДК 785.071.1:005.336.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-208-213

РИМАР Ірина Юріївна –

аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0046-3032>

e-mail: irazayats95@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНЬОГО АРТИСТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті соціокультурного середовища, яке невпинно змінюється, питання формування комунікативного досвіду майбутнього артиста інструментального ансамблю визначає актуальність дослідження: адже «закритість у собі» академічного музичного кола, попри поодинокі винятки, потребує усвідомлення цієї проблеми й нового комплексу знань, які

допомогли наблизити творчий продукт до слухача. Функції та взаємодія автора, інтерпретатора й слухача музичних творів утворюють цілісну царину музичного мистецтва, вивчення законів існування якої складає значиму наукову проблему. Актуальність питання комунікації (одним із засобів якої є музика) як культурного феномену підкреслює значна кількість музикознавчих звернень до цієї тематики.